FELICIA ŞERBAN

DIN LEXICUL SCRIERILOR LUI DOSOFTEI

Dintre scrierile mitropolitului Dosoftei, *Dicţionarul limbii române* [1] a utilizat ca sursă *Psaltirea în versuri* (1673) [2], *Viaţa şi petrecerea sfinţilor* [3] şi, doar indirect, *Molitvenicul* (1681), prin studiul lui D. Puşchilă[4]. Interesante pentru varietatea lexicului şi vechimea atestărilor unor cuvinte sunt, de asemenea, *Parimiile preste an* (1683). Vom prezenta, în cele ce urmează, cuvinte, variante, sensuri şi contexte din *Molităvnic de-nţăles* şi din *Parimii,* spre completarea informaţiilor existente în *Dicţionarul limbii române,* din părţile tipărite, precum şi din cea în curs de elaborare la Cluj-Napoca (litera U). Unele cuvinte din aceste lucrări au intrat în DA fiind preluate din *Etymologicum Magnum Romaniae*[5] (de exemplu *aburel, adevărătate, ascultoi)* sau din alte surse.

Cuvinte neînregistrate în DA / DLR[6]

adunăciúne s.f. „faptul de a fi adunat, adunare": *Una putêrea, una adunăciunea, una închinăciunea Sv*[i]*ntei Troiţe* (PAR. 127^{r}/2). Derivat: *aduna* + suf. *-ăciune.*

amuţíe s.f. „muţenie": *Atunce să deşertă amuţâia cătră certare, iară acmu să-noiaşte împreunarea graiului, cătră spăseniia sufletelor noastre* (PAR. 105^{r}/21). Derivat: *amuţi* + suf. *-ie.*

---

[1] *Dicţionarul limbii române* (DA), literele A – L (Lojniţă), Bucureşti, 1913 – 1949; *Dicţionarul limbii române* (DLR), serie nouă, literele M – Ţ şi U (ms.), Bucureşti, Editura Academiei Române, 1965 – 1994.

[2] Dosoftei, mitropolitul Moldovei (1671 – 1686), *Psaltirea în versuri,* publicată de pe manuscrisul original şi de pe ediţiunea de la 1673 de prof. I. Bianu, Bucureşti, 1887.

[3] Mitropolitul Dosoftei, *Viaţa şi petrecerea sfinţilor,* Iaşi, 1682.

[4] D. Puşchilă, *Molitvelnicul lui Dosoftei,* Bucureşti, 1914.

[5] B. Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor,* tomul I – III, Bucureşti, 1887 – 1893.

[6] Marea majoritate a acestor cuvinte, ale căror atestări le-am furnizat pentru TDRG[2] în cadrul colaborării la această lucrare, au fost înregistrate acolo; nu revenim asupra lor decât în câteva situaţii, pe care le vom menţiona.

apoşá vb. I. t r a n z. „a umple de apă": *Loviş piatră în pustie şi curseră ape şi pârao apoşară* (MOLIT. 13ᵛ/13). Format de la *apos*. Cf. *apătoşa*, în DOSOFTEI, P. V.[2] 1 141.

blăznicí vb. IV. i n t r a n z. „a se înşela; a se lăsa ispitit": *Greşit-am, fărădelêge făcut-am, ş-am blăznicit. Greşit-am, nedereptate făcut-am, ş-am stângăcit* (MOLIT. 104ᵛ/26). Cf. rom. *blăzni*, slavonul *blazniti*.

bogorodícină s.f. „imn de slavă pentru Născătoarea de Dumnezeu": *Să să ştie că de astădz nice măcenicină, nice bogorodicină* [...] *să cântă* (PAR. 28ᵛ/10). Din slavonul *bogorodičinŭ* (adj.) „al Maicii Domnului".

bogoslóvnic s.m. „propovăduitor, teolog" (sinonim învechit *bogoslov*): *Preuţ obârşêşte, necărturăreţ înţălepciune au învăţat, păscari bogoslovnici arată* (PAR. 102ʳ/18). Derivat : *bogoslovie* + suf. *-nic*.

bogovídnic s.m. „văzător de Dumnezeu": *Cătră naltul ceriului d*[u]*mn*[e]*dzăiesc suit, bogovidnicilor slava ta trimiţând* (PAR. 105ᵛ/24). Cf. adj. slavon *bogovidĭcĭ*.

căpín s.m. „mărăcine": *Nepârlită de foc în Sinai,* [...] *căpinul pre Dumnădzău au arătat* (PAR. 120ᵛ/13). Din slavonul *kǫpina*.

cercătáre s.f. „vizită făcută cuiva pentru a-l pedepsi": *Voi aduce rêle asupra lăcuitorilor* [...] *în anul cercătării lor* (PAR. 45ʳ/26). Este un deverbal de la *cercăta*, verb pe care DA îl înregistrează ca aparţinând cuvintelor create de mitropolitul Dosoftei, anume de la *a cerceta* prin contaminare cu *a căta*.

covás subst. „aluat"; (f i g.): *Curăţâţ dară vechiul covas, ca să fiţ nouă frământătură* (PAR. 49ʳ/22). Din slavonul *kvasŭ* „aluat, drojdii"; cf. magh. *kovász*.Vezi şi *covaşă* (DA, TDRG[2]).

covăséţ subst. „aluat de plămadă, drojdii": *Fraţilor, mic covăsăţ toată frământătura covăsêşte* (PAR. 49ʳ/21). Derivat de la *covas* + suf. *-eţ*.

dessemăná vb. I. i n t r a n z. „a nu fi la fel, a nu semăna, a diferi": *Acêea îş dessămăna cu multul decât fierile dentâi, şi coarne avea dzêce* (PAR. decembrie 23ʳ/6). Derivat: pref. *des-* + *semăna;* în *Vulgata: dissimilis autem erat ceteris bestiis*.

dezvălătucí vb. IV. t r a n z. „a desfăşura (un sul)": *Mână întinsă spre mine, şi-ntr-însă vălătuc de hârtie, şi o dezvălătuci* (PAR. 35ʳ/17). Formaţie parasintetică: pref. *dez-* + *vălătuc*.

dumnezeiátec, -ă adj. „dumnezeiesc": *Fire* [...] *prea dumnedzăiatecă, în tine ne-am botedzat* (PAR. 67ᵛ/15). Derivat: *Dumnezeu* + suf. *-atec*. Cuvânt înregistrat în TDRG[2].

dumnezeitór s.m. „cel care este glorificat, adorat ca Dumnezeu": *D*[u]*mn*[e]*dzăitoriul tuturor blagoslovit eşt* (PAR. 119ʳ/19). Derivat: [în]*dumnezei* + suf. *-itor*. Cuvânt menţionat în TDRG[2] s. v. *dumnezeiatec*.

fumăgăí vb. IV. r e f l. „a se preface în fum": *Cela ce să atinge de măguri, și să fumăgăiesc*[...]. *Cela ce să-mbracă în lumină ca-ntr-o cămêșe* (MOLIT. 48ᵛ/4). Derivat de la *fumăgău (=fumegai);* D. Pușchilă propune derivarea de la **fumăgai* (MOL. 69).

gond subst. „geamăt": *Nu dvoriia nime lui Iosif când să cunoștea frațâlor săi, și slobodzî gond cu plâns* (PAR. 22ʳ/7). Cf. gr. (ὁ) γόοσ, ac. γόον.

gonénie s.f. „prigonire": *Vor porni iarăș gonenie asupra direpților* (PAR. 134ʳ/7). Derivat: *goni* (cf. sensul 3⁰ în DA) + suf. *-enie.*

înfățăráre s.f. „faptul de a da aparența unui personaj; prozopopee": *Aici aduce cuvintele Isaiei poeticul și face un fêli oarecare de înfățărare* (PAR. 87ᵛ/15). Derivat parasintetic: pref. *în-* + *față* (cf. *fățări),* calc după gr. προςωποποιέω (πρόςωπον „față, figură; persoană" +ποιέω „a crea, a face").

însălășluí vb. IV. t r a n z. „a pune să sălășluiască înăuntru": *D*[u]*mn*[e]*dzău cuvântul pre tot mai marele preacurată casă a celui de o putêre și de o ființă acmu însălășluiêște a duhului lucoare* (PAR. 13ᵛ/3). Derivat: pref. *în-* + *sălaș;* în DA se face o trimitere la *sălășlui,* unde nu mai este lucrat, întrucât în DLR s-a renunțat la tehnica redactării cuvintelor în „cuiburi".

învârtucioșá vb. I. r e f l. „a deveni puternic, a se întări": *Audzâț păgîn obârșeniile pământului, vârtucioșii învinciți-vă, că dară iarăș de vă veț învârtucioșa și iarăș învinciț veț fi* (PAR. decembrie 30ʳ/23). Formație parasintetică: pref. *în-* + *vârtucios.*

învierét, -eáță adj. „învietor": *Să te proslăvim Preasv*[â]*nta Ficioară și pruncă fire-mviereață* (PAR. 125ʳ/25). Derivat: *învia* + suf. *-ăreț.*

învoitúră s.f. „învoire": *Cu de-a lăcomiilor strâmbătăț chipuri și a învoiturii noastre ceii strâmbe* (MOLIT. 118ᵛ/24). Derivat: *învoi* + suf. *-itură.*

lemnușél s.n. „lemn mic": *Acolo o femêie văduo culegea lemnușêle* (PAR. 57ʳ/9). Derivat: *lemnuș* + suf. *-el.*

lúcă s.f. „lumină": *Fugi-va sorelui raza și a stêlelor șireaguri, a tot ceriu lucă s-a rumpe* (PAR. 130ᵛ/16). Din lat. *lux, lucis.*

malachí vb. IV. r e f l. „a practica onania": *Cu mirosul de-au aulmat spre păcat sau cu pipăitul de s-au malachit* (MOLIT. 76ʳ/3). Cf. rom. *malachie* și vb. gr. μαλακίζω. D. Pușchilă îl consideră împrumut din slavonă (MOL. 81), dar în DLR subst. *malahie* are un etimon grecesc.

mâniác s.m. „scamator" lipsește din DLR, în schimb este înregistrat în TDRG², cu atestări tot din Dosoftei *(Viețile sfinților),* la care adăugăm: *Mâniiacii, nebunii, bețivii, fărmăcătorii vor fi la cinste* (PAR. 133ʳ/5); vezi în TDRG² și etimologia.

mântuitórnic, -ă adj. „mântuitor": *Giuru-te pre mântuitornica patimă a D*[o]*mn*[u]*lui nostru I*[isu]*s H*[risto]*s* (MOLIT. 48ᵛ/11). Derivat: *mântuitor* +

suf. *-nic*. Cf. şi MOL. 65.

miáş s.m. „comandant, conducător al unei mii de oameni": *I-am pusu-i* [...] *să oblăduiască preste voi: miiaş şi sutari şi cindzăcêri şi vătaş pre dzăci* (PAR. decembrie 26ʳ/1). Derivat: *mie* + suf. *-aş*. În TDRG² cuvântul este redactat pe baza unor atestări din *Codicele voroneţean*.

mlătí vb. IV. tranz. „a îmblăti": *Ghedeon, fiiul lui Ioas, mlătiia grâu într-are* (PAR. noiembrie 8ᵛ/21). Din slavonul *mlatiti*, cf. rom. *îmblăti*. Existenţa verbului cu forma neprefixată presupune şi revizuirea etimologiei la substantivul *mlătiş*, care nu mai trebuie raportat la *îmblăti* (DLR) sau la slavonă (TDRG²), ci la verbul *mlăti*.

mortátec, -ă adj. „muritor"; (substantivat): *Prin chin, mortateca cu de nestricat o-mbracă frămsêţe* (PAR. 67ʳ/4). Derivat: *mort* + suf. *-atec*.

nărozíme s.f. „mulţime de norod, de oameni": *Să rădicară de la Elim şi veni toată nărodzime fiilor lui Izrail în pustiia Sim* (PAR. septembrie 3ᵛ/5). Derivat: *nărod* + suf. *-ime*.

năspreálă s.f. „faptul de a deveni mai aspru, mai greu de suportat": *Va fi de umbră dzua* [...] *şi de acoperemânt şi de ascuns şi de năspreală de ploaie* (PAR. *13ʳ/13). Derivat: *năspri* + suf. *-eală*.

nătărí vb. IV. intranz. „a slăbi de puteri": *Vor nătări şi vor cădea* (PAR. *23ʳ/4). Derivat de la *netare;* cf. şi *nătărie*.

necredáş s.m. „necredincios": *Ritoricind d*[u]*mn*[e]*dzăieştile măriri apostolii, a Duhului facere părea beţie necredaşilor* (PAR. 118ʳ/2). Derivat: pref. *ne-* + *crede* + suf. *-aş*.

nefăţărí vb. IV. intraz. „a nu se preface, a fi sincer": *Cine-i smerit, nefăţărind ca ipocriţii* (PAR. 82ᵛ/2). Derivat: pref. *ne-* + *făţări*.

negozós, -oásă adj. „fără murdărie, curat"; (fig.): *Să mă priceştuiesc de d*[umne]*dzăieşt şi slăvite, negozoase şi de viaţă făcătoare a tale taine* (MOLIT. 97ᵛ/3). Derivat: pref. *ne-* + *gozos* (cuvânt neînregistrat în DA s. v. *goz)*.

neosebít, -ă adj. „fără deosebire, la fel": *Tot într-acêeaş putêre tutetrêle feţe, neosăbită firea şi putêrea şi D*[u]*mn*[e]*dzăirea* (PAR. 118ᵛ/8). Derivat: pref. *ne-* + *osebit*.

nepricepós, -oásă adj. „care nu are pricepere": *Să nu gândiţ dară nepricepoşii hâtrie şi cei nedomoliţ băgaţ inemă* (PAR. noiembrie 9ᵛ/19). Derivat: *nepricepa* (verb atestat tot la Dosoftei, cf. DLR) + suf. *-os*.

neputrigăiós, -oásă adj. „care nu este putred, neputred": *Lemn neputrigăios alêge teslariul* (PAR. 6ʳ/17). Derivat: pref. *ne-* + *putrigăios*.

nesămuít, -ă adj. „nenumărat": *Preste cisla nesămuitelor stêle, preste arina mării cu multul mai multul ţ-am greşitu-ţ* (MOLIT. 104ᵛ/1). Derivat: pref. *ne-* + *sămuit* (participiul lui *a sămui* „a număra", cf. şi *sămălui)*.

neviclenicíós, -oásă adj. „care nu înșeală": *Lepădând dară toată răutatea și tot vicleșugul și ipocrisiile, [...] ca neşte acmu născuț cuconaș cuvântărețul și neviclenicíosul lapte să doriț* (PAR. noiembrie 15^r/11). Derivat: pref. *ne-* + *vicleni* + suf. *-icios*.

neviclenít, -ă adj. (numai la Dosoftei) „care nu înșeală": *Platoșe de putêre, [...] pecête neviclenită, bucurie inimii, veselie vêcinică* (MOLIT. 67^v/20). Derivat: *ne-* + *viclenit*. Înregistrat în TDRG[2] (după DOS. LIT.[2]).

nevrednicí vb. IV. t r a n z. „a considera nevrednic, a desconsidera": *N-ai nevrednicit a întra și-mpreună a cina cu păcătoșii* (MOLIT. 94^v/4). Derivat de la *nevrednic*.

númeș, -ă adj. „renumit": *Aceia era uriiașii cei de veac, oamenii cei numeș* (PAR. *22^r/1). Derivat: *nume* + suf. *-eș*.

olocárpomă s.f. „ ofrandă, jertfă": *Iaca focul și lêmnele, unde iaste oaia cea de olocarpomă?* (PAR. 58^v/15). Din gr. ὁλοκάρπομα.

osmoglásniță s.f. „octoih": *De astădz nice măcenicină, [...] nice osmoglasniță să cântă* (PAR. 28^v/11). De la *osmoglasnic*, cu schimbare de sufix.

otăvós, -oásă adj. (despre terenuri) „cu otavă", p. e x t. „înverzit": *și-l așadză la loc luminat, la loc otăvos, la loc de odihnă, unde au lipsit durêrea* (MOLIT. 133^v/17). Derivat: *otavă* + suf. *-os*. Cf. și MOL. 65; înregistrat în TDRG[2].

paraclít subst. „Sfântul Duh": *Lumina veni a Paraclitul și lumea au luminat* (PAR. 105^v/10). Din gr. παράκλητος.

pard s.m. „leopard": *Pardul împreună va odihni cu iedul* (PAR. decembrie 28^v/3). Din gr. (ὁ) πάρδος.

păgânățí vb. IV. i n t r a n z. „a face fapte de păgân; a păcătui": *Greșit-am, fărălêge făcut-am, păgânățit-am* (MOLIT. 83^v/20); *Carii greșesc spre mine păgânățesc într-ale lor s*[u]*flete* (PAR. *27^r/3). Derivat regresiv de la *păgânăție*; D. Pușchilă îl derivă de la *păgânătate* (MOL. 69).

pălăitór, -oáre adj. „care arde cu vâlvătaie": *Carâta lui – foc pălăitoriu, râu de foc cura de mergea pre denaintea lui* (PAR. decembrie 23^r/14). Derivat: *pălăi* + suf. *-itor*.

pândărésc, -eáscă adj. „de pândar": *Părăsî-să-va fiica Sionului ca coliba în vie și ca pătulul pândăresc în grădină* (PAR. *1^v/12). Derivat: *pândar* + suf. *-esc*.

pevg s.m. „pin": *Slava Livanului la mine va veni, cu chiparis și pevg și cu chedru depreună* (PAR. septembrie 4^r/6). Din slavonul *pevgŭ*.

piatdeseátniță s.f. „Rusalii", având sinonimul învechit *cincizeci*, rezultat prin traducerea cuvântului slavonesc (cf. MOL. 58; în DLR s. v. *rusalii* ca nume de sărbătoare nu sunt date sinonime): *Într-aceastaș dzî, dumineca a opta de la*

Paște, Sv[â]*nta Piatdeseatniță, adecă Cindzăcile, sărbăm* (PAR. 116^{v}/8); și în forma *petideseatniță: De s-a tâmpla la văznesenie sau la petideseatniță* (PAR. martie 42^{v}/4). Din slavonul *pętidesętnica*.

plăcătúră s.f. „faptul de a plăcea; farmec fizic": *Mincinoase plăcături și deșartă frămsêță a femêie nu iaste între tine* (PAR. 28^{v}/4). Derivat: *plăcea* + suf. *-ătură*.

plăzmătărét, -eáță s.m. și f. „creator, plăsmuitor": *Începătură mie și stat, plăzmătăreața ta fu porunca,* [...] *din pământ trupul mi-ai plăzmuit* (MOLIT. 146^{r}/8). Derivat: *plăsmuit* (supinul lui *plăsmui)* + suf. *-ăreț*. Cf. și D. Pușchilă, care-l consideră derivat de la *plăsmui* cu suf. *-tăreț* (MOL. 64).

poruncitúră s.f. „poruncă": *Voi spori căile tale și poruncíturile tale* (PAR. 70^{v}/9). Derivat: *porunci* + suf. *-itură*. Redactat în TDRG^{2} pe baza respectivei atestări din Dosoftei.

postăți vb. IV. t r a n z. „a împărți în postate": *Cela ce-au zâdit cerul ș-au postățât munțâi cu tăbărciia* (MOLIT. 48^{v}/1). Derivat de la *postată*.

povățáș s.m. „povățuitor": *Acela ș-a înțălepciunii povățaș iaste, și înțălepțâlor îndireptătoriu* (PAR. noiembrie 11^{r}/12). Derivat: *povață* + suf. *-aș*.

prăsiciúne s.f. „ceea ce se prăsește, ceea ce se naște": *A firii noastre prăsâciuni slobodzâș* [...] *cu nașterea ta* (MOLIT. 12^{v}/16). Derivat: *prăsi* + suf. *-iciune*. La D. Pușchilă glosat „naștere" (MOL. 60).

preacurvăreáță s.f. „femeie desfrânată": *Voi fi martur rêpede asupra fărmăcătoarelor și asupra preacurvărêțelor* (PAR. august 55^{v}/13). Derivat: *preacurvi* + suf. *-ăreață*.

preființáre s.f. „prezență", sinonim (învechit, rar) *preființă* (DLR): *Iată că voiu spre d*[u]*m*[ne]*dzăiasca cuminecare, ziditoriul mieu, să nu mă ardz cu prăființarea. Că foc ești, pre nevrêdnicii ardzându-i* (MOLIT. 100^{v}/25). De la *preființa*.

prestíhuri s.n. pl. „versuri puse înaintea unui text, stihuri-predoslovie": *A lui Metafras prestihuri* (MOLIT. 102^{r}/22). Derivat: pref. *pre-* + *stihuri*.

răsflorí vb. IV. r e f l. (despre flori) „a se scutura"; (f i g.): [Omul] *ca floarea s-au răsflorit, ca fânul s-au tăiat* (MOLIT. 149^{r}/7). Format de la *înflori*, prin schimbare de prefix, calc după slavonul *rascvjatiti*. Vezi și MOL. 67. Cuvântul este redactat în TDRG^{2} pe baza aceleiași atestări. Cu sens identic, dar format cu alt prefix, la Eminescu apare verbul *a desflori* (intranzitiv): *O dată numai maiul vieței înflorește – / La mine-a desflorit* (EMINESCU, O. IV, 14).

ritoricíe s.f. „discurs de orator": *Auziia pre înșii spuind cu alte streine limbi, precum Duhul le da lor* [...], *pre păgâni cătră credință vânară cêle d*[u]*mn*[e]*dzăiești ritoriciie* (PAR. 104^{v}/15). Derivat: *ritoric*[esc] + suf. *-ie*.

roşitúră s.f. „culoare roşie, roşeaţă": *Roşitura hainelor lui* (PAR. $73^{r}/5$). Derivat: *roşi* + suf. *-itură.*

samvícă s.f. „un fel de harpă de formă triunghiulară": *Veţ audzî glasul de trâmbiţă, de surlă şi cêteră, samvică şi psaltire, şi de simfonie şi de tot fêlul de muzică* (PAR. $62^{v}/1$). Din gr. (ἡ) σαμβύκη, ης. Termen utilizat şi în BIBLIA (1688) – Daniil, 3.5.

savéc s.m. „numele unui arbust": *Rădicând Avraam ochii săi, vădzu* [...] *un berbêce prins de coarne în tufă de savec* (PAR. $59^{r}/2$). Din adj. slavon *savekovŭ.* În TDRG^2, ca adjectiv, „crescut în sălbăticie", după un citat din BIBLIA (1688) – Geneza, 22.13.

sărbărátec, -ă adj. „de sărbătoare, sărbătoresc": *Deadevăr sv*[i]*nţită, în tot sărbăratecă, această svobodnică noapte cu lucori* (PAR. $67^{r}/23$). Derivat: *sărbare* (infinitivul lung al lui *sărba)* + suf. *-atec;* substantivul *serbare* este atestat, după DLR şi TDRG^2, abia în sec. al XIX-lea.

sâmbruí vb. IV. r e f l. „a se întovărăşi": *Aceia carii la ucidere să sâmbruiesc adună şie vistiariu de răutate* (PAR. $*3^{v}/13$). Derivat: *sâmbră* + suf. *-ui.* În DLR există alte două derivate de la *sâmbră,* ambele regionale, *sâmbrăli* şi *sâmbrălui;* în TDRG^2 aceeaşi atestare din Dosoftei este plasată s. v. *sâmbrălui.*

semănăciúne s.f. „asemănare": *Şi scoasă pământul buruiană de iarbă, sămănând sămânţă pre rudă şi pre sămănăciune* (PAR. $*2^{v}/26$). Derivat: *semăna* + suf. *-ăciune.*

sfărâmăciúne s.f. „distrugere": *Naintea sfărâmăciunii mêrge ocara. Iară mainte de cădêre – mintea cea rea* (PAR. $11^{v}/22$). Derivat: *sfărâma* + suf. *-ăciune.* Cf. şi MOL. 60.

simţít s.n. „faptul de a simţi; simţ": *Toate ale trupului acmu mădulari deşêrte să văd, cêle ce dineaorea mişca, toate-s* [...] *moarte şi fără sâmţât* (MOLIT. $149^{v}/13$). De la *simţi.* În TDRG^2 este cuprins în acelaşi articol cu adj. *simţit,* menţionându-se că substantivul apărea în literatura veche.

singurăciúne s.f. „faptul de a fi unul singur; unitate": *S-arate trei státuri a cinsti într-o sângurăciune de putêre* (PAR. $120^{r}/9$). Derivat: *singur* + suf. *-ăciune.*

singurăţél adj. „singurel": *Şi prorocii tăi ucisără cu sabiia, şi rămaş eu sângurăţel* (PAR. iulie $52^{r}/12$). Derivat: *singurat* (participiul lui *singura)* + suf. *-el.*

stihologhíe s.f. „carte de cântece bisericeşti": *Citêşte peasna 7 şi 50 de la stihologhii sau la prorocul Daniil* (PAR. $92^{r}/10$); *Aceasta o cântă poeticul, adecă tvoreţul, făcătoriul canoanelor, din cântecul lui Moisi, peasna cea dintăi de la stihologhii* (PAR. $76^{v}/6$). Din gr.(ἡ) στιχολογία „recitare de versuri".

străinicíe s.f. „faptul de a sta printre străini; înstrăinare": *Pentru o dzi a străiniciii tale, îndoite ţi le voi da* (PAR. 29ᵛ/11); *Cu frica străiniciii voastre vrême să petrêceţ* (PAR. noiembrie 14ᵛ/17). Derivat: *străinici* + suf. *-ie.*

stricămấnt s.n. „faptul de a se strica, de a se descompune": *Plângeţ neputredul în stricământ. Păsaţ de strigaţ ucenicilor lui* (PAR. 68ᵛ/17). Derivat: *strica* + suf. *-ământ.*

subdá vb. I. r e f l. „a se supune": *Podobiia pre sine subdându-să* (PAR. noiembrie 15ᵛ/20). Derivat: pref. *sub-* + *da;* cf. lat. *subdo, ĕre* „a pune sub...". În *Vulgata: Sanctae mulieres, sapientes in Deo, ornabant se, subiectae propriis viris* (1 Petru 3.5).

suflărét, -eáţă adj. „care suflă, suflător": *Lăutoare curăţăciune de păcate cu foc suflăreaţă* (PAR. 86ʳ/13). Derivat: *sufla* + suf. *-ăreţ.*

suprăveníre s.f. „acţiunea de a veni deasupra; coborâre": *Ca să ne luminăm cu luminăciune de cunoştinţă şi de bună credinţă prin suprăvenirea Sv*[â]*ntului D*[u]*h, D*[o]*mnul*[u]*i să ne rugăm* (MOLIT. 6ᵛ/6). De la *suprăveni* (DLR). Cf. şi MOL. 71. În TDRG² *suprăveni* şi *suprăvenire* sunt plasate s. v. *supra,* ilustrând productivitatea prefixului.

surpăciúne s.f. „faptul de a se surpa": *A morţâi prăznuim umorâciune, iadului surpăciune* (PAR. 67ʳ/19). Derivat: *surpa* + suf. *-ăciune.*

suslăudá vb. I. t r a n z. „a preamări, a slăvi": *Suslăudămu-ţ străluminatul faieş a feţii chip* (PAR. 72ʳ/6). Compus: *sus* + *lăuda;* cf. lat. *superlaudabilis* (în *Vulgata).*

ştirbiciúne s.f. „ştirbitură"; (f i g.): *În toate chipurile grijind să o aduci la întreg a căderii aceiia ştirbiciune* (MOLIT. 83ᵛ/11). Derivat: *ştirbi* + suf. *-iciune.* Cf. şi MOL. 60.

totputérnic adj. „atotputernic"; (şi substantivat): *Omiubitoriule, totputêrnicule, preavêcinice împărate* (MOLIT. 9ᵛ/1); *D*[u]*mn*[e]*dzăule şi părintele nostru, totputêrnicule* (MOLIT. 45ʳ/8); *Jeluind am jeluit pre D*[o]*mnul totputêrnicul* (PAR. iulie 52ʳ/9). Compus: *tot* + *puternic.*

trelucorát, -ă adj. „cu trei lumini"; (f i g.) „cu trei ipostaze": *Acea de o asêmene în putêre nedespărţâtă ştiind, preanţăleaptă trelucorată fiinţă slăvim* (PAR. 125ᵛ/17); *Slăvim şi cântăm acea sv*[â]*ntă trelucorată, că-i în trei lucori, adecă trei staturi, ipostase* (PAR. 126ʳ/6). Compus: *trei* + **lucorat (< lucoare),* după slavonul *trisvjatlo.*

urnít, -ă adj. „izgonit": *Voi mântui pre acea părăsâtă şi pre acea urnită oi priimi* (PAR. 29ʳ/22). De la *urni* cu sensul „a îndepărta" (DOSOFTEI, P. V. 1 160).

Atestări vechi ale cuvintelor, ale sensurilor și ale variantelor[7]

adaosúră s.f. (numai la Dosoftei) „adaos”: *Deci ce iaste prisne n-are mestecătură, nice adaosură* (PAR. 120^r/26). În DA după DOSOFTEI, V. S.

aripá vb. I. t r a n z. (învechit) „a da aripi; a înaripa”; (f i g.): *Nădăjduirea* [...] *spre a ta dragoste înfocată i-au aripat* (MOLIT. 145^r/2). În DA figurează ca atestări Barcianu și Bolintineanu.

astá vb. I. i n t r a n z. (numai la Dosoftei) „a sta înaintea cuiva”: *Și astătând Zahei, dzâsă cătră I*[isu]*s* (MOLIT. 69^r/12). În DA un singur citat la acest sens (din DOSOFTEI, V. S.).

azimioáră s.f. „diminutiv al lui *azimă*”: *Să-mi faci mie de-acolea adzâmioară mică întâi* (PAR. iulie 48^r/26). Atestat în DA abia de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

betejíe s.f. „rană, vătămătură” (sensul numai la Dosoftei): *Și-l scoaseră pre Daniil din groapă, și betejie nu s-au aflat pre dânsul* (PAR. decembrie 24^r/9). În TDRG^2 este citat DOSOFTEI, V. S.

blấdniță s.f. (numai la Dosoftei) „prostituată”: *Te întoarce, suflete, cătră pocăință, ca blâdnița strigând cu lacrimi: „D*[oa]*mne, miluiêște-mă”* (MOLIT. 20^v/8). Cuvântul apare și în DOSOFTEI, P. V. 1 142.

blestemățésc, -eáscă adj. (învechit, rar) „de om blestemat; mișelesc”: *Domnie blăstămățască* (PAR. 132^v/25). În TDRG^2 prima atestare este la Cantemir.

cinstélişte s.f. (numai la Dosoftei) „statuie, idol”: *Și dzâsă Daniil: „Iată-vă-s cinstêliștele voastre”* (PAR. decembrie 24^v/10). În TDRG^2 figurează ca singură atestare, în DA mai este citat DOSOFTEI, V. S. 71.

cinstitór, -oáre adj. (învechit) „care cinstește”: *Era omul acela fără prihană, dirept, adevărat lui Dumnădzău cinstitoriu* (PAR. 32^r/6). În DA și TDRG^2 nu sunt atestări din scrierile lui Dosoftei.

cinzeceár s.m. (numai la Dosoftei) „comandant peste cincizeci de oameni”: *I-am pusu-i pre înș să oblăduiască preste voi: miiaș și sutari și cindzăcêri* (PAR. decembrie 26^r/1). În TDRG^2 este unica atestare, în DA se citează un alt pasaj din *Parimii*, după GCR.

crâncená vb. I. t r a n z. „a înspăimânta”: *Închina-se-vor la urmele picioarelor tale toț ceia ce te crâncinară. Și numi-te-vei cetate D*[o]*mn*[u]*lui* (PAR. 50^v/3). În DA este numai reflexiv, cu atestări din sec. XIX – XX; în

[7] Omitem acele cazuri, foarte numeroase, care au apărut ca prime atestări în TDRG^2 (vezi nota nr. 6), precum: *mâncăcios, obădat, obraznic, obștenie, opust, pătul, plămăditură, plăsmuire, a poncișa, ponegreală, pregetare, pricestuire, pulpar, răsunare, renaștere, singuratic, slobodnicie, a spicui, zamfir.*

TDRG² este lucrat s. v. *încrâncena*.

dimonésc, -eáscă adj. „care aparține demonilor; demonic": *Izgonire a toată nălucirea și facerea dimonească* (MOLIT. 151ʳ/9).

fugár, -ă „care a fugit"; (f i g.): *Pricepură oamenii că de la fața D*[o]*mn*[u]*lui era fugariu* (PAR. 51ᵛ/13).

găsélniță s.f. „molia albinelor": *Voi întoarce de voi da voauă pentru ani ce-au mâncat lăcusta și cărăbușii și rugina și găsêlnița* (PAR. 103ᵛ/20). În DA numai atestări din sec. al XIX-lea, în TDRG² prima atestare este MS. IEUD.

găzdăluí vb. IV. i n t r a n z. (învechit) „a poposi, a mânea (la cineva)"; (f i g.): *Omul ce rătăcêște din calea învățăturii în ceată de ghiganț va găzdălui* (PAR. 20ᵛ/7). În DA citate din DOSOFTEI, V. S.

gângav, -ă s. m. și f. „bâlbâit": *Cu d*[u]*mn*[e]*dzăiască acoperit gângavul negură tâlcui de D*[u]*mn*[e]*dzău scrisa lêge* (PAR. 80ʳ/1). În DA și TDRG² nu sunt citate din Dosoftei.

gânj subst. „nuia răsucită (care se folosește ca frânghie)": *Ț-ai gârjobi ca un gânj grumadzii tăi* (PAR. 21ʳ/14). Este prima atestare a cuvântului ca apelativ (cf. TDRG², unde prima reprezintă un nume propriu provenit din apelativ).

góniță s.f. (regional) „împreunare a animalelor": *Acela luceafăr face tărie gonițelor, de să gonesc dobitoacele* (PAR. 123ᵛ/23). În DA numai atestări din sec. al XIX-lea (pentru sensul respectiv o comunicare din Bran); în TDRG² citat ANON. CAR.

hâtríe s.f. (învechit) „vicleșug": *Izbăvêște-l de vicleanul și de toate hâtriile lui* (MOLIT. 56ʳ/23). În DA este citat DOSOFTEI, V. S.

împletecí vb. IV. r e f l. „a se împiedica": *De vei îmbla, nu ți s-or împletici pașii* (PAR. *14ᵛ/12). În DA la sensul respectiv numai citate din sec. al XIX-lea.

încujbát, -ă adj. (Mold.) „încovoiat": *Încujbat arc a nuorilor* (PAR. decembrie 22ʳ/7).

înfierbăzáre s.f. (numai la Dosoftei) „înfierbântare"; (f i g.): *Învierbăzarea pohtei strămută mintea cea fără răutate* (PAR. septembrie 2ᵛ/11).

înlegiuí vb. IV. „a întocmi o lege": *Lêgea și poruncile carile am scris să le înlegiuiești lor* (PAR. august 52ᵛ/4).

lănțúg s.n. (Mold.) „lănțișor": *Nenumărata a ta milă cei de a iadului lanțuje înfășurat vădzându-o spre lumină grăbiia* (PAR. 66ᵛ/10).

lăutór, -oáre adj. „care spală"; (f i g.): *Lăutoare curățăciune de păcate, cu foc suflăreață, priimiț a D*[u]*h*[u]*lui roauă* (PAR. 86ʳ/13); în TDRG² considerat substantiv feminin.

leșéște adv. (învechit) „în limba polonă": *Și iată-le-s și leșêște* (PAR. 132ʳ/1).

lingăriciúne s.f. (numai la Dosoftei) „lingușire": *Minciuna dârză a păgâneșt lingăriciuni* (PAR. 115ᵛ/17). În TDRG² – un citat din DOSOFTEI, V. S.

lucrói, -oáie adj. (numai la Dosoftei) „care lucrează": *Spre a ta lucroaie* [...] *mână aşteptăm* (MOLIT. 119r/7). În TDRG² atestări din DOSOFTEI, V. S. şi PAR.

minciuná vb. I. t r a n z. (= *minciuni): Omule a lui D*[u]*mn*[e]*dzău, nu minciuna pre şarba ta* (PAR. 60r/14). În DLR verbul are indicaţia „regional", varianta fiind atestată la PAŞCA, GL. şi în BL XIV, 49.

muriciós, -oásă adj. (numai la Dosoftei) „muritor": *Atotputêrnicule D*[umne]*dzău şi D*[om]*n*[u]*l milei, a rod muricios şi nemuricios* (MOLIT. 113r/1).

nălucínţă s.f. (numai la Dosoftei) „vrajă": *De cătră toată drăceasca nălucinţă premenit* (MOLIT. 115r/12). În DLR şi TDRG² citate din DOSOFTEI, V. S.

năsliciúne s.f. (numai la Dosoftei) „dorinţă, poftă"; vezi şi *năslitură: Nu vei păţî ruşine de toate năsliciunile tale* (PAR. 56v/13). În TDRG² – atestare din DOS. PS. SLAV. R.

năslitúră s.f. (numai la Dosoftei) „dorinţă, poftă": *Năsliturile înţăleptului* [...] *să să mântuiască* (PAR. 9r/24). În DLR sunt citate din DOSOFTEI, V. S.

necorcít, -ă adj. „care nu este amestecat cu altceva; nealterat": *Pravoslavnica ta lêge ferind necorcită* (PAR. III/10). Apare în DA s. v. *corci,* iar verbul, conform TDRG², este prima oară înregistrat la 1825.

necunoştínţă s.f. (în l o c. a d v.) *în necunoştinţă* = fără a şti. *Câte ţ-am greşit* [...] *cu voie şi fără voie, în cunoştinţă şi-n necunoştinţă* (MOLIT. 99r/23). În DA – s. v. *cunoaşte,* din DLR şi TDRG² lipseşte.

necutezát, -ă adj. (numai la Dosoftei) „modest, umil": *Cădem cu zdrobită inemă, cu necutedzat obraz rugându-ne, izbăvire de greşeale să aflăm prin ruga ta* (PAR. noiembrie 20r/4). Lipseşte din DLR (în TDRG² – la DOS. LIT.²).

nedomolít, -ă adj. negativ al lui *domolit: Să gândiţ nepricepoşii hâtrie şi cei nedomoliţ băgaţ inemă* (PAR. noiembrie 9v/19); în DLR prima atestare – CANTEMIR, IST.

nefiínd s.n. (numai la Dosoftei) „nefiinţă": *Din nefiind le-au făcut D*[u]*mn*[e]*dzău în fiinţă* (PAR. 94r/24). Lipseşte din DLR (în TDRG² – o atestare din DOS. LIT.²).

neguríţă s.f. (învechit şi popular) diminutiv al lui *negură: O neguriţă mititea, câtu-i o urmă bărbătească, suind din mare* (PAR. iulie 51r/17). Atestat şi în DOSOFTEI, V. S.

negurós, -oásă adj. „întunecat, mohorât": *Nuăr neguros pre muntele lui Sinai* (PAR. 38v/14). Este cea mai veche atestare a cuvântului (în TDRG² prima – BIBLIA 1688).

nemuriciós, -oásă adj. (numai la Dosoftei) „nemuritor": *Rod* [...] *nemuricios* (MOLIT. 113^{r}/1).

nemuritoríe s.f. (învechit, rar) „nemurire": *Cela ce sângur ai nemuritorie* (MOLIT. 108^{v}/18); *Nemuritorie tuturor ai dăruit, de om iubitoriule* (PAR. 84^{v}/5); *Nemuritorie iaste pomeana lui* (PAR. noiembrie 11^{r}/4). În DLR, în afară de DOSOFTEI, PS., există o atestare la MOLNAR.

nepărăsít adv. (învechit) „neîncetat, întruna": *Nepărăsât mirându-să, slăviia* (PAR. 80^{v}/9). În DLR sunt atestări de la Coresi la Cantemir, inclusiv DOSOFTEI, V. S.

neputrezíe s.f. (numai la Dosoftei) „însuşirea de a nu putrezi"; (f i g.) „veşnicie„: *Iertare greşêlelor,* [...] *îmbrăcământ de neputredzâie, fântână de viață* (MOLIT. 54^{r}/23). În TDRG^{2} este redactat după DOS. LIT.^{2}; lipseşte din DLR.

nerắu, nereá adj. (învechit) „bun": *Milostiv eşt şi de bine făcătoriu. Nerău priimitoriu tuturor ce-au făcut fărălegi* (MOLIT. 104^{r}/17). În DLR sunt citate din *Psaltirea scheiană,* Coresi şi Ispirescu.

nestricăciós, -oásă adj. (învechit) „etern, veşnic": *Spre moştenie nestricăcioasă şi neimată şi neveştedzâtoare, ferit în ceriuri pentru noi* (PAR. iunie 45^{v}/2). În DLR şi TDRG^{2} – atestări din alte lucrări ale lui Dosoftei şi din alţi autori.

nezlobív, -ă adj. (învechit) „inocent, nevinovat": *Eu, ca un miel nezlobiv dus de jărtvuit* (PAR.. 45 ^{r}/11). În DLR sunt citate din Coresi şi Ureche.

nodurós, -oásă adj. (despre lemne) „cu noduri"; (f i g.): *Cu direptate-s toate graiurile rostului mieu. Nemică nu-i într-însе sucit, nice noduros* (PAR. noiembrie 9^{v}/25). În DLR sunt atestări începând din sec. al XIX-lea; în TDRG^{2} cea mai veche atestare – din 1785.

obrăznicí vb. IV. r e f l. „a îndrăzni, a cuteza": *La cuminecatul s*[vi]*nțitelor tale cum mă voi obrăznici, nedestoinicul?* (MOLIT. 92^{v}/12). Este prima atestare (în TDRG^{2} citat Corbea); sensul respectiv apare în DLR întâi ca tranzitiv şi intranzitiv, iar ca reflexiv – abia la Costache Negruzzi.

oglindí vb. IV. r e f l. (învechit) „a privi, a se uita": *Oglindindu-să dincoace şi dincolea, nu vedea pre nime* (PAR. 35^{v}/14). Verbul slavonesc *oględati sę* „a privi împrejur" este de asemenea reflexiv. În DLR sensul este numai tranzitiv.

oi interj. „vai": *Şi dzâsă: „ Oi, dară D*[oa]*mne! De au nu-s acêstea cuvintele mêle, ce-am grăit încă până eram în pământul mieu* (PAR. 52^{v}/24); atestat prima oară la Mardarie.

omdrágoste s.f. (numai la Dosoftei) „dragoste pentru om ": *A ta omdragoste muriia* (PAR. 72^{v}/3).

păpădíe s.f. (Bot.) *„Taraxacum officinalis": Adzâme cu păpădii s-or mânca* (PAR. 51ʳ/1). Prima atestare în TDRG² este BIBLIA (1688).

păgâníme s.f. „totalitatea păgânilor": *Iaca, păgânimile carile nu te știu te vor chema* (MOLIT. 3ʳ/17). În TDRG² atestat la 1800 (Budai-Deleanu).

pângăritúră s.f. „păcat", (învechit) *pângăriciune: Naintea ta toate pângărituri am făcut* (MOLIT. 104ᵛ/18). În DLR sunt numai surse regionale. Această atestare, menționată și în TDRG², modifică delimitarea ariei de circulație a cuvântului, restrânsă, conform DLR, la Oltenia și Muntenia.

persidésc, -eáscă adj. „persan": *În cuptorul, avramieștii cuconi, în cel persidesc, [...] strigă* (MOLIT. 62ʳ/9). Este prima atestare; în DLR se citează numai ALEXANDRIA.

pleámă s.f. „neam, seminție": *Întoarce pentru șerbii tăi, pentru plemile moșteniii tale, ca puțântel să moștenim muntele cel s*[vâ]*nt al tău* (PAR. octombrie 7ʳ/6). În DLR nu se cunoaște datarea unicei atestări a sensului vechi pentru *pleamă ¹* (IORGA, S. D.); în TDRG ², Dosoftei este citat la omonimul cuvântului *(pleamă ²* „pată, semn, aluniță pe piele", DLR).

prosopoporían subst. (= *prozopopee),* probabil o greșeală, în loc de *prosopopoían* (< gr. ἡ προσωποποιία, ας): *Aici aduce din cuvintele Isaiei poeticul și face un féli oarecare de înfățărare, prosopoporian* (PAR. 87ʳ/15). Cuvântul *prozopopee* este înregistrat pentru prima oară la 1798, în *Retorica* lui Ioan Molnar (cf. DLR).

retóric s.m. „retor": *Apostolii era neînvățaț, de ritorică și limbi nu știusă, iară atunci să feaceră mai presus de toț retoricii* (PAR. 118ʳ/15). În DLR sunt citate numai dicționare (VALIAN, V. și DDRF).

samoglásnic s.n. (învechit) „cântec bisericesc în versuri care servește la crearea unor tropare izolate": *Samoglasnice* (PAR. 104ᵛ/18). Prima atestare din DLR este de la 1713; din TDRG² lipsește cuvântul.

scăldúș s.n. (= *scăldușă* „scăldătoare"): *Scălduș d*[u]*mn*[e]*dzăiesc de prăfacere* (PAR. 111ʳ/3). Cuvântul este atestat în DLR abia la 1862 (PONTBRIANT, D.); în TDRG² derivatul figurează la un loc cu baza lui, *scaldă,* și deci nu se poate deduce care dintre ele este utilizat de către Dosoftei.

singurél adj. diminutiv al lui *singur: Teascul călcatu-l-am sângurel* (PAR. 73ʳ/11). În DLR diminutivul apare abia în scrierile Școlii Ardelene, iar în TDRG² este pus împreună cu baza.

stângăcí vb. IV. i n t r a n z. „a șchiopăta": *Greșit-am, nedereptate făcut-am, ș-am stângăcit. Greșit-am, strâmbătate făcut-am, și m-am osândit* (MOLIT. 105ʳ/1); în MS. 45 apare de asemenea verbul *a stângăci* – aceasta fiind cea mai veche atestare (în MS. 4389 *a șchiopăta).* În TDRG² – o atestare din BIBLIA (1688). În DLR apare numai ca tranzitiv factitiv, tot după BIBLIA (1688),

verbul fiind, de fapt, în context, intranzitiv; este deci o greşeală de interpretare în DLR *(Vulgata: ipse vero claudicabat pede).*

sugărél adj. „sugar": *Cucon sugărel pre bortă de aspide, şi cel înţărcat pre covrul puilor de aspide* (PAR. decembrie 28ᵛ/6). În DLR prima atestare este CIHAC.

súpră adv. (= *supra); în* loc. prep. *supră de* „mai presus de": *Troiţă supră de fiinţă, supră de bunătate* (MOLIT. 9ʳ/1); cf. *asupra, asupră* (DA). Vezi şi cuvintele derivate de Dosoftei cu pref. *supră- (suprăveni, suprăvenire).* În DLR cuvântul *supra* figurează numai ca prepoziţie.

sutár s.m. (învechit) „comandant peste o sută de oameni; sutaş": *Să oblăduiască preste voi: miiaş şi sutari* (PAR. decembrie 26ʳ/1). În TDRG² numai cu sensul „bancnotă de 100", atestat la 1910; în DLR o singură atestare, din 1574.

şerbí vb. IV. t r a n z. (învechit) „a face pe cineva să devină şerb, rob": *Nemêrnică va hi sămânţa ta, în ţară nu a sa, şi vor şerbi pre înş* (PAR. 7ʳ/26). În DLR la sensul respectiv sunt numai dicţionare, începând cu DDRF.

şocârlát (= *ciocârlat)* subst. „purpură": *Şubi feace bărbatului ei, şi de mătase, şi de şocârlat, şi veşminte* (PAR. 28ʳ/19). În DA s.v. *ciocârlat* se spune: „Păstrat numai în cântece vechi".

ştersătúră s.f. „faptul de a şterge": *Ştersătură a multelor mêle păcate* (MOLIT. 97ᵛ/8). În TDRG² atestat cu aproape două secole mai târziu, la 1868.

şúbă s.f. (învechit) „hlamidă": *Toţ cari-s la dânsa sânt îmbrăcaţ cu-ndoite veşminte. Şi şubi feace bărbatului ei* (PAR. 28ʳ/18); *Te încununaş în cununa de ocară* [...] *şi şubă batgio*[co]*rită îmbrăcaş* (PAR. 41ᵛ/25). În DLR prima atestare a cuvântului într-un text românesc – la 1802.

topitoáre s.f. „cuptor pentru topit metale": *Postăţâră plata ta treidzăci de arginţ. Şi dzâsă D*[o]*mn*[u]*l cătră mine: „Bagă-i în topitoare"* (PAR. 41ʳ/10). În DLR sensul respectiv apare înregistrat prima dată în MINEIUL (1776), deci mai târziu cu aproape un secol.

tréier s.n. „treierat": *Vă să va agiunge trierul cu culesul viilor* (PAR. septembrie 1ᵛ/20). În DLR şi TDRG² cea mai veche atestare este de la 1741.

tulburát s.n. (învechit) „tulburare": *Stătu marea de turburatul ei* (PAR. 51ᵛ/25). În DLR este atestat la Coresi şi în PSALT.

varég s.m. (la pl.) „denumire dată normanzilor de către slavii de răsărit, bizantini şi arabi": *Audzând că-i aproape gura Dniprului şi poate de-acolo mêrge la slovêni şi la varêj, şi de la varêghi la Râm* (PAR. noiembrie 18ᵛ/28).

văstreinát, -ă adj. „înstrăinat": *Părăsând pre D*[o]*mn*[u]*l şi mâniat pre sv*[â]*ntul lui Izrail, văstreinat îndărăpt* (PAR. *1ᵛ/3).

viaţăfăcătór, -oáre adj. „făcător de viaţă": *Bl*[ago]*sl*[o]*vit eşt, cu prea sv*[â]*nt*[u]*l şi dulcele şi viaţăfăcătoriul tău d*[u]*h* (MOLIT. 49ᵛ/15).

vindecăciúne s.f. „vindecare": *Omul blând – inemii vraci, şi vindecăciune oaselor – inema sâmţâtoare* (PAR. 5ᵛ/18). Înregistrat şi în DOSOFTEI, P. V. 1 160.

vindecărét, -eáţă adj. „vindecător": *D*[oam]*ne, vindecăreaţa ta putêre din ceri trimite* (MOLIT. 71ʳ/21).

vindecătúră s.f. „vindecare"; (f i g.): *Atunce va izbucni timpuriu lumina ta, şi vindecăturile tale de sârg vor răsări* (PAR. 21ʳ/24). În TDRG [2] atestat la Budai-Deleanu.

vinóvnic s.m. „cel care dă naştere; părinte": *A morţâi prăznuim umorâciune* [...]. *Giucând să cântăm pre vinovnicul, pre sângur bl*[a]*g*[o]*sl*[o]*vit, a părinţilor Dumnădzău* (PAR. 67ʳ/21).

vistiár s.n. „încăperea cea mai retrasă"[8]: *Te-ai îmbrăcat cu trupul nostru cel pemintesc ş-ai îmblat de l-ai cercat prin vistiarele iadului de l-ai scos, deaca l-ai aflat, pre Adam* (PAR. 81ʳ/20). Cf. lat. *vestiarium*, care avea şi acest sens.

vitéjnic, -ă adj. „viteaz": *Întru cereştile cămări nepărăsând, vitêjnicii măcenici ţî să roagă, Hristoase* (MOLIT. 142ʳ/22).

vlástie s.f. „putere": *D*[u]*mn*[e]*dzău despre fire şi despre stăpânie şi vlastie iaste într-una şi voia şi facerea* (PAR. 120ᵛ/1).

vlăstărí vb. IV. t r a n z. „a face să crească; a da"; (f i g.): *Nuorii picurêdze dereptate. Să răsaie pământul şi să vlăstărêdze milă* (PAR. iunie 45 bisʳ/8).

voinicíme s.f. „oaste": *De carele să tem îngerii şi toate voinicimile* (PAR. noiembrie 20ʳ/8).

zornăí vb. IV. i n t r a n z. (despre obiecte, piese de metal sau instrumente muzicale) „a produce un sunet prin lovire": *Aramă ce sună sau chimval ce zărnăiaşte* (MOLIT. 70ᵛ/9). În TDRG [2] prima atestare este de la 1847 (Anton Pann).

Sensuri şi valori gramaticale neînregistrate în DA / DLR

bătăúş s.m. „cel care loveşte coardele unui instrument muzical"; (în contextul unei comparaţii): *Ca o cêtere musicească, la toţi vederat spusără, cu d*[u]*mn*[e]*dzăiescul bătăuş tăinuit* (PAR. 106ʳ/2).

brăzdáre s.f. „brazdă": *Feace hălăşteu încăpătoriu, ca de doauă brăzdări de sămănat pregiur oltariu* (PAR. iunie 37ᵛ/14). În DA numai „acţiunea de a brăzda" s. v. *brăzda*.

---

[8] Cf. DHLR II, p. 548 – 549 (elementul fiind considerat de origine grecească); Al. Mareş plasează cuvântul între cele de provenienţă slavă (*Liturghierul lui Coresi*. Text stabilit, studiu introductiv şi indice de Al. Mareş, Bucureşti, 1969, p. 11).

buş s.n. „pumn": *Băteţ cu buşurile pre cel smerit* (PAR. 21^{r}/10). În DA sensul „pumn" este atestat numai în expresii, menţionându-se faptul că acest cuvânt se găseşte la meglenoromâni şi la aromâni.

colţós, -oásă adj. (despre drumuri) „cu hopuri, cu asperităţi; colţuros": *Face-le-voi lor* [..] *căile cêle colţoase să hie nêtede* (PAR.10^{v}/25).

covăsí vb. IV. t r a n z. „a face să dospească": *Mic covăsăţ toată frământătura covăsêşte* (PAR. 49^{r}/22). În DA: „a înăcri laptele cu o cantitate mică de chişleag".

crâncená vb. I. t r a n z. f a c t. „a face să fie cuprins de groază": *Fiii celora ce te-au smerit şi te-au crâncenit* (PAR. 50^{v}/2); iar mai departe: *Toţ ceia ce te crâncinară* (PAR. 50^{v}/3). În DA, după *a crâncena* (s. v. *crâncen)* se specifică: „(cu part. neobicinuit) *crâncenít,-ă*".

crescătúră s.f. „ceea ce creşte, ceea ce se dezvoltă din ceva"; (cu sens abstract): *Deaca s-a face într-o crescătură închipuirii morţii tale prin botedz, partnică şi învierii tale să să facă* (MOLIT. 54^{v}/7). În TDRG^{2}: „Auswuchs".

croiálă s.f. „instrument de tăiat": *Să croia, pre obicêiul lor, cu cuţâte şi cu croiale, pănă în vărsatul sângelui pre dânşii* (PAR. iulie 50^{r}/26); *a croi* însemna şi „a face tăieturi (mai ales cu un cuţit) pe corp" (DA).

gămălíe s.f. „boţ, cocoloş": *Luă Daniil smoală şi iarbă pucioasă şi lână şi le hiarsă împreună şi face gămălie şi o aruncă în gură zmăului* (PAR. decembrie 24 ^{v}/8). Sens mai apropiat de cel etimologic, cf. DA (în magh. *gomoly* „ghem, boţ", în scr. *gomolja* „boţ de brânză").

izbélişte s.f. (adverbial) „în calea loviturilor sorţii, la voia întâmplării": *Eu rătăcită izbêlişte şi lucrătoare din loc în loc cutrierând* (PAR. 36^{v}/26).

împănát, -ă adj. „acoperit cu pene": *Feace D*[u]*mn*[e]*dzău chiţâi cei mare* [...] *şi toată pasărea împănata pre rudă* (PAR. *5^{r}/14). În DA nu sunt atestări pentru acest sens, iar la verbul *a împăna* definiţia corespunzătoare este numai (despre păsări) „se acoperi cu pene, a le creşte penele", deşi în toate citatele este forma adjectivală, cu acelaşi sens ca la Dosoftei.

închipuiciúne s.f. (cuvântul apare numai la Dosoftei) „faptul de a lua chip de...": *Denaintea obrazului lor purcedea şi-nchipuiciunea obrazelor lor, obraz de om – obraz de leu* (PAR. 30^{v}/1). În DA definit: „simbol; asemănare; figură".

înfierá vb. I. i n t r a n z. (în varianta *înfira)* „a începe": *Cu înţălepciunea ta ai înfirat de-ai gătat pre omul, ca să stăpânêdze preste cêle de tine făcute fapte* (PAR. noiembrie 10^{v}/17); în DA (despre păr) „a începe să crească" şi „a se ivi întâii bulbuci pe apa pusă la fiert", cu etimologia din lat. pop. **in-filo, are (< filum* „fir"); „varianta" este omonimă cu *a înfira* „a coase cu fir" (derivat românesc de la *fir)* şi ar fi trebuit să figureze ca formă-titlu, întrucât cuvântul are circulaţie în Moldova (cf. şi DRLV), rostirea cu *ie* în loc de *i* fiind regională.

Primele atestări pe care le citează dicționarele până acum sunt din scrierile lui Dimitrie Cantemir.

întâi s.n. (în l o c. a d v.) *întru-ntâiuri* = înainte, mai întâi: *Pre mine óstrovele așteptară și corabii de Tharsis întru-ntâiuri, să-ț aducă cuconii tăi de departe* (PAR. mai 43^{v}/18).

luceáfăr s.m. „astru": *Șugubății avea pre Crono, lătinêște-l chema Saturnus, luceafărul sâmbetei* (PAR. 124^{r}/4); *șugubăț* are aici sensul de „ucigaș" (cf. DLR, TDRG^{2}), cu referire la faptul că Cronos, potrivit legendei, și-a înghițit copiii. *Luceafărul cel mare* = planeta Venus, cu numele popular Luceafărul (de seară sau de dimineață): *Lătinii îi zâcea Venera. Și o mutară la luceafărul cel mare* (PAR. 123^{v}/22).

lucoáre s.f. „lumină"; (f i g.) „ipostază": *În trei lucori, adecă trei staturi, ipostase* (PAR. 126^{r}/7). Vezi și *trelucorat*.

măiestrí vb. IV. t r a n z. (învechit; complementul indică oameni) „a manevra prin intrigi, prin aranjamente": *Iaca neamul fiilor lui Izrail, mare mulțâme, și-i mai tare decât noi.* [...] *Să-i măiestrim, să nu să cândva înmulțască* (PAR. 31^{r}/24). În DLR sensul „a face intrigi, a unelti" este intranzitiv, iar la tranzitiv complementul indică intriga respectivă.

nătăríe s.f. „ lipsă de putere, de tărie; slăbiciune": *Gonêște de la dânsul toată nătăriia și neputința* (MOLIT. 72^{v}/11). Este sensul etimologic: *nătărăie* < *nătărău* < *netare* < *tare*. În DLR s.v. *nătărăie* „nesocotință, prostie; naivitate". În TDRG^{2} prima atestare este la Budai-Deleanu.

nenumărát, -ă adj. „nemăsurat, nemărginit": *Nenumărata a ta milă* (PAR. 66^{v}/10).

pricăjiciúne s.f. „rană de lepră": *Va pune mâna sa pre pricăjiciune și o va strânge de pre trupul mieu* (PAR. ianuarie 35^{v}/15). Vezi și sensul vechi al lui *pricăji*. În DLR și TDRG^{2} numai sensul „pângărire".

răstoárce vb. III. r e f l. „a se întoarce; a se preface": *Soarele se va răstoarce în întunêrec și luna în sânge* (PAR. 104^{r}/11).

răzgândí vb. IV. i n t r a n z. „a-și schimba părerea": *Să căi D*[u]*mn*[e]*dzău că feace omul pre pământ și răzgândi. Și dzâsă D*[u]*mn*[e]*dzău: „Ștêrge-voi pre omul ce l-am făcutu-l"* (PAR. *22^{r}/5). În DLR verbul este numai reflexiv.

simfónie s.f. „instrument muzical": *Veț audzî glasul de trâmbiță, de surlă și cêteră, samvică și psaltire, și de simfonie și de tot fêliul de muzică* (PAR. 62^{v}/2). Sensul învechit este glosat în TDRG^{2} „Blasinstrument" (= instrument de suflat); lat. *symfōnia* este numele unui instrument muzical, un fel de mandolină; gr. (ἡ) συμφωνία are și sensul „instrument muzical". Varianta aceentuală paroxitonă nu este semnalată în DLR, iar în legătură cu sensul se menționează: „(Suspect; cu sens colectiv) Totalitatea instrumentelor cu coarde dintr-o orchestră", după dicționarele lui Șăineanu și Candrea.

speriós, -oásă adj. „fricos”; (substantivat): *Lung-răbdătoriul om multu-i în minte, iară spăriosul putêrnic îi nebun* (PAR. 5ᵛ/17).

ticăiție s.f. (cuvântul apare numai la Dosoftei) „mizerie, nenorocire”: *Scăpară de fericință, luară ticăițâie, să izgoniră de la odihna aceluia lăcaș luminat* (MOLIT. 126ᵛ/3). În DLR numai „ticăloșie, nemernicie”; în TDRG² glosat „Erbämlichkeit, Nichtswürdigkeit”, primul termen însemnând atât „mizerie”, cât și „ticăloșie, infamie”, cu citate din DOSOFTEI, V. S.

titluí vb. IV. t r a n z. „a da titlu unei lucrări, unui capitol etc.”: *Așea i-au deasupra titluit* [psalmii] (PAR. 117ᵛ/4). În DLR sensurile se referă numai la persoane. După TDRG², prima atestare a cuvântului este de la 1722 (Cantemir).

tropotí vb. IV. i n t r a n z. **(1)** (despre ramuri) „a produce zgomote repetate lovindu-se unele de altele”: *Munțâi și dealurile să vor schimba, așteptându-vă cu bucurie, și toate lêmnele câmpului vor tropoti cu ramurile lor* (PAR. 70ᵛ/13); **(2)** „a produce sunete bătând din palme”: *Toate limbile tropotiț cu mânule, că s-au suit H*[risto]*s unde-ș era dintru-ntâi* (PAR. 71ᵛ/22).

Variante și forme flexionare neînregistrate în DA / DLR

cerșére s.f. (= *cerșire)* „cerere, rugăminte”: *Să nu-ș câie D*[u]*mn*[e]*dzăul său cerșérile sale* (PAR. decembrie 23ᵛ/8). Cu ajutorul acestei formații se realizează în text o figură etimologică: *a cere cerșeri.* Pentru forma *cerși,* cf. DA.

curățăciúne s.f. (= *curățiciune): Lăutoare curățăciune de păcate cu foc suflăreață priimiț a d*[u]*h*[u]*lui roauă* (PAR. 86ʳ/13).

lungáre s.f. (= *lungire)* „prelungire (în timp)”: *Lungare de trai li s-au dat lor pănă în an și în timp* (PAR. decembrie 23ʳ/21). Cf. *delungare* (TDRG²).

necărturăréț s.m. (numai la Dosoftei) „necărturar”: *Necărturăreț înțălepciune au învățat* (PAR. 102ʳ/17). În DLR *necărturăreț,* cu un citat tot din Dosoftei, apud HEM 396.

pleástru s.n. (= *plasture): Nu iaste* [...] *nice rană, nice zgaibă, nice lovitură ustunoaie, lui pliastru a pune, nice oloi* (PAR. *1ᵛ/8). În TDRG² prima atestare este din BIBLIA (1688).

purcesătúră s.f. (= *purcezătură,* cuvânt înregistrat în DLR numai pe baza dicționarului lui Cihac): *Sprijinêște cu scutul purcesătura lui întru să ferească căile direpților* (PAR. *7ᵛ/4).

râncejúne s.f. (= *lâncejune)* „boală”: *Spală-mi râncegiunea trupului, imala sufletului* (MOLIT. 52ᵛ/21).

râncezeálă s.f. (= *lâncezeală)* „boală”: *Curățêște-o de trupasca râncedzală* (MOLIT. 46ʳ/21).

strâmbá vb. I., prez. ind. *strâmbez: Asupra acelora ce strâmbadză giudețul nemêrnicului* (PAR. august 55ᵛ/16).

sufletór, -oáre adj. (= *suflător;* substantivat): *Cântând David, acel sufletori de d*[u]*mn*[e]*dzăire* (PAR. 79ʳ/7).

svobódnic, -ă adj. (= *slobodnic)* „liber": *Sv*[i*ţn*]*iţă, în tot sărbărateca, această svobodnică noapte cu lucori a străluminateca dzî a Învierii* (PAR. 67ʳ/23). În DOSOFTEI, P. V. 1 156 mai este atestată şi forma *sfobodnic,* cu valoare substantivală.

Câteva concluzii

Deşi exemplele aduse aici în discuţie sunt în număr restrâns faţă de întreg lexicul scrierilor lui Dosoftei, acestea pot să dea o imagine asupra dezinvolturii cu care autorul a procedat în domeniul formării cuvintelor, ca şi orientarea sa spre diferite limbi pentru împrumuturi, chiar atunci când exista un termen românesc uzual pentru noţiunea respectivă.

Personalitatea mitropolitului Dosoftei în cultura noastră ar fi impus ca vocabularul lucrărilor lui să fie preluat integral în *Dicţionarul limbii române.* În condiţiile actuale, bogăţia lexicului din opera lui ar putea fi relevată în întregime printr-un dicţionar electronic, iar pentru studiul limbajului poetic ar fi necesară introducerea în seria dicţionarelor de autor a creaţiei lui în versuri.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

DOSOFTEI, P. V. = Dosoftei, *Psaltirea în versuri. 1673.* Ediţie critică de N. A. Ursu. Cu un cuvânt înainte de Înalt Prea Sfinţitul Iustin Moisescu, Arhiepiscop al Iaşilor şi Mitropolit al Moldovei şi Sucevei, Iaşi, 1974.

EMINESCU, O. IV = M. Eminescu, *Opere.* [Vol.] IV: *Poezii postume.* Ediţie îngrijită de Perpessicius, Bucureşti, 1952.

MOLIT. = Dosoftei, *Molităvnic de-nţăles,* Iaşi, [1681].

MS. 45 = *Manuscrisul românesc 45,* cuprinzând copia revizuită a primei traduceri, din sec. al XVII-lea, a *Vechiului Testament.* Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca.

MS. 4389 = *Manuscrisul românesc 4389,* cuprinzând a doua traducere, din sec. al XVII-lea, a *Vechiului Testament.* Biblioteca Academiei Române.

PAR. = Dosoftei, *Parimiile preste an,* [Iaşi], [1683]. Întrucât paginaţia se repetă, am marcat prima parte prin asterisc, iar la ultima am indicat luna.

TDRG² = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch,* 2., überarbeitete und ergänzte Auflage herausgegeben von Paul Miron, Band I – III, Wiesbaden, 1985 – 1989.

Celelalte abrevieri sunt preluate din DLR.

Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu"
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21